

УДК, 821.161.2.0-055.2
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-19-15

ДУДЕНКО О. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ВІД МАРУСИ КАЙДАШИХИ ДО ІВЕТТИ ВЕРБИЦЬКОЇ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЕРБАЛІЗАТОРІВ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ РИС ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано вербалізатори концепту 'жінка', використані І. Нечуй-Левицьким для створення образу Марусі Кайдашихи (повість «Кайдашева сім'я», 1878), а також письменницею Люко Дашвар для творення образу Іветти Вербицької (роман «Мати все», 2010). Розкрито засоби мовної репрезентації підконцептів 'Зовнішні характеристики жінки', 'Внутрішні характеристики жінки' та 'Соціальні характеристики жінки' у художньому дискурсі названих творів. Зроблено висновок, що за майже півтора століття концептуальні риси української жінки із сильним характером дещо змінилися, що позначилося і на їх вербалізаторах. Особливо це стосується внутрішніх та соціальних ознак: вона стала освіченою, вихованою, діяльною, цілеспрямованою, однак, навіть одружена, зазвичай позбавлена міцного чоловічого плеча.

Ключові слова: концепт 'жінка'; підконцепти 'зовнішні характеристики жінки', 'внутрішні характеристики жінки' та 'соціальні характеристики жінки'; Маруся Кайдашиха, І. Нечуй-Левицький; Іветта Вербицька, Люко Дашвар.

DUDENKO O.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

FROM MARUSIA KAYDASHYKHA TO IVETTA VERBYTSKA: TRANSFORMATION OF CONCEPTUAL FEMALE CHARACTERISTICS VERBALIZERS IN UKRAINIAN ARTISTIC DISCOURSE

The article analyses the verbalizers of the 'woman' concept used by I. Nechuy-Levytsky to create the image of Marusia Kaydashykhya (novel "Kaydasheva simya", 1878), and by the writer Liuko Dashvar to produce the image of Ivetta Verbytska (novel "Maty vse", 2010).

The aim of the proposed study is to clarify the means of linguistic representation of the 'woman' concept in the novels "Kaydasheva simya" (1878) and "Maty vse" (2010) and compare them considering the author subjectivism and time gap between the works.

The structure of the 'woman' concept, proposed by O. Chybysheva (2005) and T. Sukalenko (2009), was the theoretical basis of the analysis. Three subconcepts such as 'External characteristics', 'Internal characteristics' and 'Social characteristics' were highlighted in the research. Each of them contains the corresponding microconcepts. 'External characteristics' include 'Exterior', 'Clothes', and 'Shoes'. 'Internal characteristics' embrace 'Moral qualities', 'Emotional and psychological states' and 'Intellectual features' of a woman. 'Social characteristics' cover such microconcepts as 'Marital status', 'Activities', 'Attitude to a husband', 'Attitude to children', 'Attitude to family', and 'Attitude to other people'. The means of linguistic representation of all subconcepts and microconcepts in the artistic discourse of the analysed works were revealed.

It is concluded that for almost a century and a half the conceptual features of Ukrainian women with a strong character have changed somewhat, which has also affected the linguistic verbalizers. This is especially true of a woman's internal and social characteristics. Attractive in appearance, a loving and devoted mother, a guardian of the family, she became educated, well-bred, active, purposeful in achieving her goal. However, as a century ago, she, even married, is usually deprived of a strong male shoulder, which forces her to remain a strong, steadfast personality.

Keywords: 'woman' concept; subconcepts 'External characteristics', 'Internal characteristics' and 'Social characteristics'; Marusia Kaydashykhya, I. Nechuy-Levytsky; Ivetta Verbytska, Liuko Dashvar.

Актуальність дослідження. Серед актуальних напрямків сучасних мовознавчих досліджень – проблема вербалізації гендерної концептосфери. У руслі таких досліджень актуальним є вивчення концепту 'жінка', який належить до базових етнокультурних. Він охоплює стереотипні уявлення про жінку як носія соціально визнаних ролей, якостей та ознак.

Кожна епоха певним чином змінює жінку. Звичайно, навіть портрети українок кінця XIX і початку ХХІ століть суттєво відрізняються. Але, незважаючи на відмінності в зачісках, одязі та взутті, чи є щось таке, що об'єднує українок різних епох? Можливо, ментальні риси характеру? Наприклад, якщо порівняти два літературні образи: Марусю Кайдашиху (з повісті І. Нечуй-Левицького) та Іветту Вербицьку (з роману Люко Дашвар «Мати все»), – як двох активних, діяльних українок із сильним характером, – чи виявимо однакову спрямованість у їхньому світовідчутті, світосприйманні, світодіянні? Адже саме «ментальна духовність, інтеріоризуючись у психіку окремого індивіда, закладає там «базову особистість», характерну для певної спільноти, яка здійснює впорядковувальне структурування світу та регуляцію діяльності і поведінки цього індивіда у відповідності з образом світу і життєвою філософією етносу чи групи» [1]. Для цього порівняємо засоби мовної репрезентації концепту 'жінка' у художньому дискурсі повісті «Кайдашева сім'я» (1878) і роману «Мати все» (2010).

Аналіз останніх джерел. В останні десятиліття концепт 'жінка' багатогранно розкрито у працях вітчизняних дослідників, серед яких Ю. Абрамова, Ю. Андрущенко, Н. Барвіна, Н. Бондар, О. Бондаренко, Ю. Вороніна, В. Калько, Н. Карпенко, М. Колечко, О. Куцик, В. Слінчук, Т. Сукаленко та ін. Зокрема,

привертають увагу праці Т. Сукаленко (дисертаційне дослідження, монографія, низка статей), присвячені комплексному аналізу метафоричних номінацій концепту 'жінка' в українській лінгвістичній культурі [напр., 2–4]. На нашу думку, дослідницею запропоновано найудалішу структуру концепту, що стала основою аналізу для багатьох послідовників.

У праці Н. Барвіної простежено особливості мовної репрезентації концепту 'жінка' на тлі фразеологізмів східнослов'янських і східноєвропейських говірок із компонентами *баба, дівка, жінка, дама* [5]. В. Калько проаналізувала особливості мовної репрезентації названого концепту в українських пареміях [6]. У низці робіт авторами з'ясовано мовну реалізацію концепту чи його підконцептів в ідіостилях окремих письменників, наприклад, О. Забужко (О. Дуденко, Ю. Жирохова) [7], П. Загребельного (Н. Карпенко) [8] Г. Тютюнника (Н. Бондар) [9], у сучасній чоловічій прозі (на матеріалі ідіолектних порівнянь) (Ю. Вороніна) [10].

В окремих дослідженнях концепт 'жінка' розкрито на матеріалі інших мов, наприклад, англійської (праця О. Бондаренка, у якій з'ясовано особливості лексико-семантичної структури концептів 'чоловік' і 'жінка' в українській та англійській мовних картинах світу [11]; праця Ю. Абрамової, де здійснено когнітивно-прагматичний аналіз британських прислів'їв, що об'єктивують лінгвокультурні концепти «чоловік» і «жінка» [12]); німецької (у роботі Я. Каліної розглянуто особливості концепту «жінка», вербалізовані в німецьких побутових анекдотах [13]); російської (робота О. Куцик і М. Колечко, де зіставлено реалізацію концепту в російських та українських паремійних одиницях [14]).

Значний внесок у вивчення концепту зробили російські науковці, зокрема В. Телія, на матеріалі фразеологічного фонду російської мови [15]; О. Чибишева, у порівнянні фразеології російської та англійської мов [16]. Ф. Мухутдінова проаналізувала його на матеріалі французької афористики [17]; Л. Адоніна дослідила концепт «жінка» в російській мовній свідомості [18]. О. Калугіна розглянула концепти 'чоловік' і 'жінка' в субстандарті російської й англійської мов [19]. М. Досимова проаналізувала специфіку реалізації концепту «жінка» на матеріалі російської та казахської мов [20].

Ю. Андрущенко узагальнив, у яких аспектах розкрито концепт 'жінка' у сучасних гуманітарних науках [21].

Постановка проблеми. Проблема мовної реалізації названого концепту залишається актуальною, особливо в різних дискурсах – науковому, публіцистичному, лексикографічному, художньому. Нашу увагу привернула проблема зіставлення мовних засобів об'єктивації концепту 'жінка' в українському художньому дискурсі різних століть. Для дослідження обрано твори, у яких образ жінки є значущим, зокрема повість «Кайдашева сім'я» (1878) І. Нечуя-Левицького та роман «Мати все» (2010) Люко Дашвар. І нехай твори належать до різних стилевих напрямів, різних жанрів, однак образи жінок у них є досить колоритними. Ключовими обрано образи Марусі Кайдашихи та Іветти Вербицької.

Погоджуємося з думкою Н. Бондар, що «концепт у поетичній структурі тексту є складною побудовою, яка являє собою синтез індивідуально-авторського розуміння з традицією його національного вживання, а також із загальнолюдською моделлю світу», що «зміст слова-концепту як ментальної суті визначається всією розмаїтістю контекстів уживання і залежить від світоглядних доміант митця» [9]. Розуміємо й те, що будь-який художній образ, хай і побудований на основі реальних подій та суб'єктів (і в першій, і в другій були реальні прототипи), усе одно є збірним, тобто узагальнює певні його риси. Тому видається цікавим зіставлення усіх складових концептуального бачення жінки, об'єктивованих у мові творів, що належать до різних століть.

Виклад основного матеріалу. Насамперед для повноти аналізу визначимося зі структурою концепту «жінка».

Теоретичним підґрунтям у роботі стала структура концепту, запропонована О. Чибишевою (2005) [16] та Т. Сукаленко (2009) [2].

Російська дослідниця О. Чибишева, досліджуючи концепт «жінка», що об'єктивується у фразеологізмах російської та англійської мов, запропонувала таку класифікацію для його аналізу: 1. Мікроконцепт «Зовнішні характеристики людини»; 2. Мікроконцепт «Внутрішні характеристики людини»; 3. Мікроконцепт «Соціальні характеристики людини» [16].

Т. Сукаленко у структурі концепту виокремлює п'ять мікроконцептів: 1. Мікроконцепт «Зовнішні характеристики»; 2. Мікроконцепт «Фізичні характеристики»; 3. Мікроконцепт «Біологічні характеристики»; 4. Мікроконцепт «Внутрішні характеристики»; 5. Мікроконцепт «Соціальні характеристики». На думку дослідниці, кожен із мікроконцептів містить окремі концептуальні аспекти. Так, мікроконцепт «Зовнішні характеристики» містить аспекти «Зовнішність», «Одяг», «Неохайна, брудна жінка». Мікроконцепт «Фізичні характеристики» містить концептуальні аспекти «Здоров'я», «Фізична сила». Мікроконцепт «Біологічні характеристики» містить концептуальний аспект «Вік жінки». Мікроконцепт «Внутрішні характеристики» містить концептуальні аспекти «Морально-етичні якості», «Емоційно-психологічні характеристики», «Інтелектуальні якості». Мікроконцепт «Соціальні характеристики» містить такі концептуальні аспекти: «Сімейний стан», «Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до чоловіка», «Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до родини», «Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до дітей», «Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до інших людей», «Соціально-сексуальні характеристики» [2].

Зауважимо, що окремі дослідники (наприклад, Т. Ліщук [22]), показники фізичного здоров'я, вік людини відносять до складової концепту «Зовнішність», адже це те, що насамперед впадає в око при першому знайомстві з людиною. До цієї ж складової відносять «Взуття». Тому у роботі у структурі концепту 'жінка' нами виділено три підконцепти: 'Зовнішні характеристики', 'Внутрішні характеристики' та 'Соціальні характеристики'. Кожен із них містить відповідні мікроконцепти: 'Зовнішні характеристики' охоплюють власне 'Зовнішність', 'Одяг', 'Взуття'. 'Внутрішні характеристики' містять 'Моральні якості', 'Емоційно-психологічні особливості' та 'Інтелектуальні особливості' жінки. 'Соціальні характеристики' охоплюють такі мікроконцепти: 'Сімейний стан', 'Діяльність', 'Ставлення до чоловіка', 'Ставлення до дітей', 'Ставлення до родини', 'Ставлення до інших людей'. Відзначимо, що нами додано мікроконцепт 'Діяльність', оскільки саме він демонструє соціальну активність жінки, її професійні здобутки тощо.

Таким чином, зможемо простежити трансформацію вербалізаторів концепту 'жінка', об'єктивованих у вищезазначених дискурсах.

Підконцепт 'Зовнішні характеристики' яскраво представлено в обох творах. Кожен із авторів застосовує мовні засоби на позначення зовнішності ще на початку твору, аби у читача склалося загальне враження про персонажів. Причому обов'язковими параметрами є вік, зріст, очі, загальне враження. Ось портрет Кайдашихи: *Вона була вже не молода, але й не стара, висока, рівна, з довгастим лицем, з сірими очима, з тонкими губами та блідим лицем (цит. про неї скрізь за дж. 2)*. Виходячи із сучасних реалій, можемо припустити, що їй було близько 40 р.

Перше враження про Іветту Вербицьку складається від рядків: *В оксамитовому, схожому на царський трон кріслі біля стола сиділа красива доглянута пані за шістдесят. Очі гоноровиті, холодні, вуста тонкі, спина пряма, як шляхи героїв (цит. про неї скрізь за дж. 1)*. Незважаючи на певну різницю у віці, спостерігаємо певну схожість героїнь: обидві не молоді, а значить зі значним життєвим досвідом, досить привабливі зовні, тримаються рівно. Тонкі губи підказують, що їх власниці горді, вимогливі.

Звичайно, межі повісті показують Кайдашиху упродовж доброго десятка років, бо встигли з'явитися і повиростати онуки, і тоді вона вже стала *«баба Кайдашиха, висока та суха, неначе циганська голка... Сліпе око (вибите Мотрею у черговій сімейній колотнечі) біліло ніби наскрізь, як вушко в голці, хоч туди нитку затягай»*.

Упродовж оповіді у романі Іветта теж змінилася: *У дверях Платонової кімнати стояла нещасна немічна бабця, і тільки бездоганна зачіска підказувала – це Іветта Андріївна Вербицька*. Авторка акцентує на зачісці, бо вона завжди була доглянута: *Поправила бездоганну зачіску... У 42 р., коли Іветта народила Платона і Ліда вперше побачила її, вона була ще краща: це була «дуже красива жінка з яскравими синіми очима і бездоганно укладеним волоссям»*. Статус, активна професійна діяльність, удивство та відповідальність за особливого, не цілком здорового сина, якого сама лікувала, не дозволяли Вербицькій розслабитися: – *Іветта Андріївна Вербицька, – назвалася. Додала ваги: – Професор медицини, вдова академіка Вербицького... І вдома, і на роботі Іветта була «струнка, підтягнута, спина пряма»*. Мабуть, саме відповідальність за Платона додавала сил жінці, яка, навіть втомлена, трималася: *Дотяглася до окулярів... Пряма спина зігнулася горбом, за мить Іветта зробилася такою старою і немічною, що Ліда перелякалася. Та до вітальні зайшов Платон, Іветта розігнулася і знову стала залізною*. Проте коли сталася біда (її особливий Платон, неймовірно розвинений інтелектуально, «і такий же красивий, як мама», проте дивний у соціалізаційних стосунках, утік із дому невідь-куди разом із своєю офіційною вагітною дружиною, яку йому знайшла сама-таки Іветта), професорку підкосило зовсім – *зійшла з катушок»: Не Іветта сидить – горе. Очі тьмяні, щоки ввалилися, вуста тонкі – ниткою, руки... Де грація, витонченість жестів? Німа, горем закута... Спина, шия – здалася. Не тримають голову. Зігнулася, ніби за ту шию Платон учепився і висить*. Таким чином, внутрішні «руїни» Іветти позначилися на її зовнішності.

Мікроконцепт 'Одяг' у повісті, на відміну від роману, представлено яскраво. Її автор для повноти враження послуговується влучними порівняннями, епітетами. Порівняймо: *Вона (Кайдашиха) любила чепуритись і держала себе дуже чисто. Все на їй було чистеньке, неначе нове; (до Довбишів у гості) ... Кайдашиха вбралась, як у неділю, в горсет, в жовті чоботи, в нову білу свиту, ще й засунула в рукав білу хусточку; (у Бієвці)... Кайдашиха наділа тонку сорочку, зав'язалась гарною новою хусткою з торочками до самих плечей і понадівала всі хрести й дукачі, наділа нову юпку, нову білу свиту, ще й в жовті чоботи взулась*. Навіть будучи «бабою», Кайдашиха, як правило, була охайно вдягнена: *...в запасці, в рясній білій, як сніг, сорочці, в здоровій хустці на голові... Любила вона носити очіпки; пам'ятаємо констатуючи, коли у бідних сватів Балашів вона вгрілася головою в одвірок: ...високий очіпок поламався й увігнувся. Кайдашиха стала шута, як безрога корова*.

Автор зосереджує читацьку увагу і на взутті Кайдашихи, особливо її жовтих чоботях, символи доброго селянського достатку, якими вона скрізь хизувалася: *Кайдашиха виставила навмисне напоказ громаді жовті нові сап'янці. Сонце грало на чоботях. Сап'янці жовтіли на всю вулицю; – Йй-богу, підняла свиту зумисне вище колін та показує жовті сап'янці, – сміялись чоловіки. – Везе Кайдаш свою жінку, неначе на ярмарок на продаж*.

Цікаво, що Люко Дашвар жодного разу не акцентує на одязі чи взутті Вербицької-старшої. Читач розуміє апіорі, що доглянута і багата Іветта Вербицька пристойно вдягнена. Авторка більше зосереджує

увагу на внутрішньому світі героїні. Тому мовна реалізація підконцепту 'Внутрішні характеристики' нас цікавить більше.

Як було зазначено, у цьому підконцепті виділяємо мікроконцепт 'Моральні якості', які найбільшою мірою проявляються у словах, вчинках, думках персонажів. Якщо скористатися оцінною шкалою, то акцентовані моральні якості Кайдашихи потраплять у категорію негативних. Насамперед недобра – доброю Кайдашиха була лише до маленьких дітей і панів, священників і под. Вона мала тонкий голос (...крикнула Кайдашиха **тонким** голосом...), якому надавала солодкості, проте її оточення знало ціну тому солоду. Простежмо: ...заговорила Кайдашиха, неначе в розмові **мед розлила по хаті**;... і знову на її уста **прилинув осміх**, а з словами неначе **полилась потоком з уст**; Той **солодкий медок** одразу не сподобався Мотрі; Вона догадалась, що її **свекруха недобра** і що під її солодкими словами **ховається гіркий полин**. Влучні порівняння, епітети яскраво демонструють характер Марусі, яка особливо не церемонилася з невістками: Кайдашиха не зводила з Мотрі очей, неначе хотіла випитати всю її душу. Її очі з м'якеньких стали зразу тверденькі. Брови насупились, а осміх злетів з уст і ніби вилетів з хати. Використані автором метафори й епітети додають негативу до оцінки.

Маруся облеслива. Автор використовує просторіччя та дієслівні метафори, характеризуючи свою героїню: Вона довго терлась коло панів і набралась од їх трохи панства. До неї прилипла якась **облесливість** у розмові й повага до панів. Вона любила цілувати їх в руки, кланятись, підсолоджувала свою розмову з ними... Вона дуже **церемонилась і була прохана**. Пробиваючи на службі в панів, вона набралась од їх чимало **пишання**. Для селян така поведінка була протиприродною, тому й недолюблювали її односельці. Маруся часто вживала у мовленні «п р о ш е вас», а з цього люди насміхалися: З того п р о ш е сміялись по всьому селі і дражили через те слово Кайдашиху **пані економшею**.

Кайдашиха горда, і про це читаємо у повісті неодноразово: Кайдашиха **гордим** оком окинула хату; «Ну, та й **горда** моя сваха!» – подумала Балашиха; – **Горді** наші свати, нема що сказати, – сказала Балашиха. – Не знаю, чи добре тобі, дочко, буде в цієї **чепуристой** свекрухи, – промовила вона до Мелашки. До того ж, і брехлива. Обоє невісток взяли у хату працюючих, проте жодна не догодила їй, обоє їх обмовляла перед людьми. Ось приклад її розмови з сусідкою: – Я думала, що ти багатирі вміють добре спекти, зварити. Але мені довелося всьому вчити невістку. Та то, моє серденько, моя невістка незугарна тобі ні спекти, ні зварити, ні прясти, ні шити. Оце як сама не догляну, то напартолить такого борцю, що й собаки не їдять; як помаже комин, то всі віхті знають. А вже лягаєш та мене не слухати, мабуть, учив її сам Довбиш укупі з Довбишкою. Я скажу слово, а вона десть. А вже що лінива, то й сказати не можна. Вранці буджу, буджу, кричу, кричу, а вона вивернеться на полу, здорова, як кобила, та тільки сопє... Насправді ж було все навпаки: ще удосвіта будила невістку, аби та топила піч, варила, замітала, прала, сама ж вилежувалася на печі: Вертається вона (Мотря) в хату, а свекруха спить на печі, аж хропє. Такі вкраплення просторічної лексики додають гумористичності оповіді.

Маруся скупа. Для невістки пожаліла тонкого полотна, хоч вона його пряла, зате «собої **одрізала тонкого полотна на три сорочки і зараз сховала сувій у скриню**». Мотрі, як і синам та чоловікові, «**покраяла товсте полотно на сорочки**». Мотивувала це просто: «Та бач, дочко, ти не ходиши до панів, а мене пани й попи просять варити обід. кличуть до себе в покої вечерять, ще й у покоях кладуть спати і подушки під боки стелять. Як же таки мені йти між такі люди в товстій сорочці?» Варто додати, що Маруся ще й чванлива: Вона дуже любила **чванитись** і почала розказувати, як її шанували пани та попи. І Нечуй-Левицький підсміюється з неї, пишучи про таку ситуацію: Кайдашиха **обтерла білою хусточкою сап'янци і гордовито дивилася навкруги: дивіться, мов, люди добрі, яка панія їде до вас у гості**. Отаке уподібнення до панів викликає добрий сміх, проте він не зупиняє Марусю. А ще Кайдашиха запам'ятовується всім як надто лайлива. Вона ледь не з перших днів лаяла своїх невісток, сварилася зі старим Кайдашем, що пропивав гроші у шинку. Автор називає це «**колотнечю**»: І знов в Кайдашевій хаті почалася **колотнеча**. Кайдашиха почала сваритись й стала дуже **лайлива та опришкувата**. Вона напала на Мелашку сливе кожного дня, **точила її, як вода камінь**. Таке ставлення до меншої невістки спричинило те, що та не повернулася з Києва додому, коли ходила з бабами до київських церков на Великдень. За це дорікали Марусі і свати, і син Лаврін, і люди: – Бо ви її **гризли, гризли**, доки до свого не догризлись. Як пропаде Мелашка, то я вам цього не подарую, – говорив Лаврін, блідий, як смерть. Мусила вона тоді йти до Києва шукати невістки, аби перепросити й вернути додому.

Таким чином, можемо підсумувати, що І. Нечуй-Левицький акцентував саме на негативних моральних якостях Марусі Кайдашихи, для чого використовував увесь арсенал мовних засобів: епітети, порівняння, метафори, просторічну лексику. Проста неосвічена селянка була позбавлена відповідного виховання, а показове наслідування панської поведінки, чванливість, пихатість лише смішили людей.

Повною протилежністю Кайдашихі у цьому є Іветта Вербицька. Високоосвічена, вихована, вона з першого погляду вражала: *Іветта Андріївна ще під час першої зустрічі вразила Стаса більше, ніж розкішні апартаменти Вербицьких. Було в ній стільки ж **породистості**, скільки у лорда Байрона укупі з його ньюфаундлендом Ботсвенном. Холодна стриманість, м'які рухи і жести, словесно вибудувана межа – залізна **клітка норм і правил***. Як бачимо, авторка не шкодує позитивно конотованих епітетів, гіперболи, метафори, аби вразити і читача.

Якщо моральні якості Іветти Вербицької розмістити на оцінній шкалі, то, звичайно, побачимо позитивні.

Вона, насамперед, завжди стримана, прагне все тримати в повному порядку – і себе водночас. Вона каже доньці: *«Завжди роби так, як у нашому домі заведено. Хочеш поговорити – заспокойся, візьми себе в руки. По-інакшому тут не буде!»* Згаданий фразеологізм буде вжито не один раз. Так, Іветта зверталася до Стаса: *«Навчіться тримати себе в руках. Якщо ви нормальна людина...»*. Люко Дашвар зауважує: *«За все життя вона дозволила собі лише дві години розпачливих емоцій»*. Такої стриманості треба повчитися. Навіть коли емоції киплять, вона вміє стримувати їх: *«Бліда і недвижна, як експонат із парку льодяних скульптур, мати сиділа в улюбленому кріслі, не спускала очей із дверей Платонової кімнати (коли запросила повію для сина)...коли Ліда обернулася до неї – що робити далі? – то побачила в очах матері повний казан палючого гніву. Кипів-виплескувався, без слів кричав: «Як?! Це гидке створіння не бажає виходити?! Доречно уявити, що тут зробила б Кайдашиха – не те що кричала б, у біжку би полізла. Зате в Іветти гнів без слів кричав. Використані епітети, порівняння, метафора, оксиморон демонструють силу самовладання Вербицької»*.

В Іветти Андріївни зашкалює почуття власної гідності, і цього вона навчає дітей: *«Ще трохи – і ти забудеш, що ти Вербицька. І ніякі успіхи на професійній ниві не допоможуть тобі повернути почуття самоповаги, гідності й упевненої рівноваги, якими завжди відзначалися всі представники роду Вербицьких»*. Проте самовладна матір не дослухається до почуттів дітей, розпоряджається їхніми долями на власний розсуд. Ліді вказує, кого обирати в чоловіки: *«Ти – Вербицька! Твоїм чоловіком має стати лікар, а цей... Дезінфікатор... Ні! Ти не можеш бути Скакун!»* І коли донька вирішує-таки вийти заміж за Стаса, жорстоко ставить її перед вибором: *«Час вибирати, Лідочко. Ми чи він»*. Надмірна опіка дітей, бажання командувати ними складають враження деспотичного характеру. Ні тіні вагання, а сповненість рішучістю – можливо, тут і професія наклала свій відбиток, адже Іветта Андріївна – хірург від Бога, а йому не можна вагатися, особливо за операційним столом. Іноді треба зробити боляче, щось відрізати, аби врятувати життя. Так і у своїй сім'ї чинить Вербицька-старша: *«Коли мама вийшла з татового кабінету, Ліда не помітила й тіні розгубленості, але її рішучість лякала не менше: бо не лишала вибору. Нікому! Та Лиду хвилювало інше. Вона бачила в маминих очах хрест всепоглинутої жертвовності і ладна була сама на той хрест, аби тільки мамі стало хоч трохи легше. «Усепоглинуша жертвовність» була адресована Платонові»*.

Однак жертвовною Іветта Вербицька була не лише для власних дітей. На сторінках роману читаємо, що вона, як лікар, неодноразово ставала донором для пацієнтів, чим рятувала їм життя: *– Тепер ви мені сестра... за кров'ю... – прошепотів хворий. – А ви мій далеко не перший брат, – спокійно відказала Іветта. Іветта подумала, що варто віддати трохи власної крові для того, щоб відчувти щось більше, ніж професійна гордість за ще одне врятоване життя»*.

Іветта, шукаючи наречену для Платона, випадково познайомилася із сім'єю майбутньої невістки Раї, у якої була питуща мати та ще четверо бездоглядних братиків і сестричок. Вербицька забрала від безпутної матері усіх дітей: Раю поселила у себе, а дітей влаштувала у приватний дитбудинок: *...вона впевнено-жорстко відрізала п'ятьох дітей від їхньої невблаганної порочної матері. Без вагань! Спустошене, нещасне, замкнуте на всі можливі замки Іветтине серце сповнило натхнення і гордість – нітрохи не менші, ніж після складної хірургічної операції. Цим же дітям (зовсім чужим для неї!) вона потім заповіла половину відсотків із її депозитних рахунків»*.

Самовідданість у професійній діяльності – теж одна із рис Іветти Вербицької. Як і її чоловік, *«Іветта Андріївна Вербицька взагалі дивилася на годинник у своєму кабінеті лише раз на день – коли покидала клініку»*. Чоловік пояснював: *«Якщо я вестиму лік часу, витраченому на хворих, я стану бухгалтером!»* Іветта наслідувала його і в цьому. *«– Який добрий день... Вона казала ці головні слова свого життя тільки в одному місці. У своєму кабінеті після успішно проведеної операції»*. За це отримала славу і визнання від колег: *«Колеги схилили голови з повагою: Іветта Андріївна Вербицька – візирець. І в професії, і в звичайному житті. ... Свята людина»*.

Проте Вербицька не була ідеальною. Вона надзвичайно вперта в досягненні своєї мети, непохитна. Як казала нянька її доньці, Ліді: *«Дитино, не драгуй матері. Її, бідолашній, і без тебе гірко. Чого завелася, як дурна? Хіба не знаєш: на неї це не діє. Давай уже – роби, як каже. Однаково на її вийде»*. Якщо була мета, Іветта Андріївна ні перед чим не зупинялася: не шкодувала ні коштів, ні сил, ні енергії. Авторка описує її одержимий погляд: *«До звичної гіркоти в Іветтиних очах додалося осяяння від несподіваного відкриття: вона вже будувала плани, припасовуючи до них реальність. О! Ліда знала цей погляд. Він не віщував нічого доброго. Яскрав від нестримної енергії дії, спалював будь-які перешкоди, згасав тільки по досягненні мети»*. Страшно те, що Вербицька, натрапляючи на перешкоди, позбувалася їх будь-якою ціною, навіть ціною чийогось життя. Уважний читач роману здогадується, що саме з її волі вбили повію, яка її шантажувала; що не просто так, напевно, живцем згоріла у власній хаті безпутна Раїна матір. Іветта Лідиними руками організувала аборт для невістки Раї, аби маля не зашкодило дорогому Платосику (*«Мама не хотіла своїми руками вбивати те дитя, – прошепотіла Ліда, вразилася: істина»*). Може, Вербицька вважала себе санітаром суспільства, який, як вовк у лісі, має знищувати все погане, тобто асоціальне? Доречною тут буде фраза няньки: *«Господи! Ледь ноги переставляє, а команди роздає. Усе їй боротьба, серцешиї»*.

Мікроконцепт 'Емоційно-психологічні особливості' тісно пов'язаний із попереднім, адже тип і стан нервової системи та емоційної сфери обумовлюють людські вчинки і їх місце на морально-етичній шкалі.

Маруся Кайдашиха, як свідчить її поведінка у сім'ї і на людях, мала сильний, але не врівноважений тип нервової системи. Це доводять рядки: *Маруся пишала губи, осміхалась, сипала облесливими словами, наче дрібним горохом. До природної звичайності української селянки в неї пристало щось вже дуже солодке, аж нудне. Але як тільки вона трохи сердилась, з неї спадала та солодка луска, і вона лаялась і кричала на весь рот.* Використані автором метафори, епітети та кінцева метафора яскраво доводять сказане.

Повною протилежністю Кайдашиці є Іветта Вербицька – завжди стримана, спокійна, якою би ціною їй це не давалося: *А Іветта Андріївна Вербицька просто не любила розводитись про свої невдачі. Вона про них... пам'ятала. І робила висновки.* В усьому намагалася тримати порядок, але без крику. Хоча їй інколи теж хотілося розслабитися, звільнитися від тягаря відповідальності: *Оце лягти просто в сніг, заплющити очі й усміхнутися. Ніяких зусиль. Не треба поспішати, весь час тримати спину прямою, погляд пихатонаїжаченням, щоб нікому й на думку не спало... пожаліти її... Іветта озирнулася – нікого. Видихнула, опустила розправлені плечі. Спина зігнулася серпом – й Іветта Андріївна Вербицька в розкішній шубі враз перетворилася на звичайну виснажену роками й бідами бабусю.* Це доводить, що сильна жінка теж може і хоче бути слабкою.

Мікроконцепт 'Інтелектуальні особливості' найменш вербалізований в аналізованих творах. Про освіту чи мудрість Кайдашихи автор не обмовився жодного разу, зате про Вербицьку у читача складається враження як про високоосвічену й розумну жінку. Сам статус – професор медицини – є красномовним. Це доводять і слова Ліди: *«Розумна, мудра мама! ... Мама не помиляється».*

Підконцепт 'Соціальні характеристики' містить мікроконцепти 'Сімейний стан', 'Діяльність', 'Ставлення до чоловіка', 'Ставлення до дітей', 'Ставлення до родини', 'Ставлення до інших людей'. Їх мовна реалізація розкриває соціальну роль жінки, її професійний статус, а також реалізованість як дружини, матері тощо.

Мікроконцепт 'Сімейний стан' розкриває жінку як дружину і тісно переплітається з іншими мікроконцептами. Обидві жінки, образи яких аналізуємо, були одруженими. Тільки що Марусин Кайдаш допився так, що втопився, хоч і постив дванадцять п'ятниць на рік. Зрозуміло, що Марусі із п'яницею доводилося не солодко, тому часто сварилися (*Мелашка ніби не бачила, як п'яний свекор ляявся з свекрухою, ніби не чула, як свекруха обсипала її неласкавими словами*). Проте у сім'ї зростали два сини, гарні робочі хлопці, їх надія і опора.

Маруся замолоду навчилася багато що робити: *Маруся Кайдашиха замолоду довго служила в дворі, у пана, куди її взяли дівкою. Вона вміла дуже добре куховарити і ще й тепер її брали до панів та до попів за куховарку на весілля, на хрестини... Вона любила хвалитися: «Господи, чого я не повиучувалась у панському дворі!».* Тому з великою охотою вчила всього своїх невісток, навіть якщо вони й уміли це самі: *Кайдашиха помолилась богу й почала знов навчати невістку, як наливають борщ, як затовкувати, коли вкидати сало. Вона стояла над душею в Мотрі, наче осавула на панщині, а сама не бралась і за холодну воду; Вона була рада, що взяла в свою хату добру робітницю, і почала залежуватись; Минув тиждень... Кайдашиха перестала звати Мотрю серденьком і вже орудувала нею, наче наймичкою. Вона просто загадувала їй робити роботу, третього тижня вже почала на невістку кричати, а далі й докоряти; Мати всю важку роботу скидає на Мотрю, а сама тільки походитьки та посиденьки справляє.* Наведені цитати доводять, що Кайдашиха наслідувала панські звички не лише у мовленні. Вона ставилася до своїх невісток просто як до наймичок. У відповідь на це невістки ненавиділи свою свекруху: *– В мене свекруха люта змія: ходить по хаті, полум'ям на мене дише, а з носа гонить дим кужелем. На словах, як на цимбалах грає, а де ступить, то під нею лід мерзне, а як гляне, то од її очей молоко кисне; – Ти – змія люта, а не свекруха! – кричала Мотря.* Старша невістка не приховувала своє ставлення до Кайдашихи, і між ними не раз була «колотнеча».

Зверхньо ставилася Маруся і до односельців – поважала тільки панів та духовенство: *Кайдашиха проїхала коло шинку, де стояла купа чоловіків, гордовито підняла голову й «добридень» людям не сказала.* Таке ставлення до людей поверталось бумерангом: із Кайдашихи насміхався простий люд.

Іветта Андріївна у романі вже показана вдовою: її чоловік, відомий академік медицини, тоді вже помер. Проте зі сторінок роману дізнаємося, що познайомилися вони ще зовсім молодими: молодий хірург Петро Вербицький і юна практикантка: *Юна практикантка з фанатичним завзяттям брала від перспективного хірурга все корисне для професії, а потім полонила і його самого.* Самовіддано працювали обоє. Ліда згадувала: *«Вербицькі не шукають легких шляхів. Тато-академік теж починав у звичайній лікарні. І мама... Але вони змогли заробити не тільки ім'я, а й статки. Бо працювали і працювали: практика, наукові дослідження...».*

Проте була проблема – у них не було дітей. Пішли роки на лікування, аж поки у 42 роки Іветта змогла народити Платона. За 9 років до того вона перевірила свого чоловіка: підлаштувала так, що від нього завагітніла санітарка і народила дівчинку. Іветта примусила жінку відмовитися від дитини, оформила її у сиротинець, і лише коли з'явився син, Ліду забрали в сім'ю. Як казала нянька, *«отакій диявол у ній сидить. Петро Григорович від тої новини (удочерити його доньку) за день посивів. Іветту святою вважав».* Вербицька влаштувала все так, що її чоловік жив тоді до кінця із почуттям провини.

Навіть коли не стало чоловіка, Іветта Андріївна віддавалася «славній місії всіх Вербицьких: читала лекції в медуніверситеті, оперувала у приватній клініці, керувала науковою лабораторією». Проте на першому місці завжди була сім'я, особливо Платон.

Тут варто відзначити, як автори аналізованих текстів розкривають ставлення до дітей.

І. Нечуй-Левицький не акцентує, як ставилася Кайдашиха до синів. Їх показано уже дорослими парубками, які женихаються, сватаються. Зауважимо, що старі Кайдаші не втручалися у почуття і вибір синів, тому однаково прийняли і багату Мотрю Довбишівну, дружину Карпа, і бідну Мелашку Балашівну, яка стала дружиною Лавріна. Усе виглядає буденно: хлопці виросли, поодружувалися, привели невісток, з'явилися онуки.

Зате автор неодноразово наголошує на тому, як ставиться Маруся до малих дітей: *Кайдашиха припадала коло свого онука, неначе коло своєї дитини, вчила невістку, як дитину купать, як сповивати, і знов заговорила до невістки солодким голосом; Кайдашиха глянула на дітей, глянула на чорнобриве Мелашчине лице й трохи пом'якшала. Вона любила дітей; Стара Кайдашиха дуже любила свого онука, колихала його, цілувала, пестила. Мотря не давала їй дитини й одганяла її од коліски. Тільки вночі, тоді як Мотря спала міцним сном, Кайдашиха вставала до дитини, забавляла, як вона плакала, та годувала її молоком.* Таким чином, бачимо, що в родині панувала традиційна звичаєвість.

По-іншому показано ставлення до дітей, до їхнього подружнього вибору у родині Вербицьких. Якось Ліда сказала Стасові: «Хочу, щоб ти знав про Вербицьких головне: Вербицькі жертвують усім заради щастя своїх дітей». В особливого Платона («Геній. Без шкіри...»), який практично не виходив із квартири, жив виключно у своїй кімнаті під безперервним наглядом, було все необхідне. Мати складала йому схеми лікування, мріяла про його щасливе майбутнє і робила все можливе, аби мрії стали реальністю: *У нього взагалі є все – і медична картка без хвороб, і атестат. ... Мама потурбувалася...* Іветта потурбувалася й про дружину для нього – сама вибрала і привезла в дім підходящу дівчину, забезпечивши і її усім необхідним, тим, чого в неї ніколи не було. Навіть включила її разом із Платоном та їхніми нащадками у заповіт («Хіба є в житті щось важливе, крім... Платона?!»).

Інакше Іветта ставилася до чоловікової доньки, Ліди. Склалося враження, що вона виховувала її так, щоб Ліда зростала теж із почуттям провини і рабської покірливості: *Як була, так і лишилася рабою Іветтиною...; І що старшою ставала Ліда, то чіткіше усвідомлювала, скільки жертвості й любові у маминому серці. І скільки нездоланної сили.* Ліда і не здогадувалася, що росла у брехні, історію своєї появи вона випадково дізналася уже в дорослому віці. Мати була «беззаперечним авторитетом», тому вказувала доньці, чи одружуватися зі Стасом, чи розлучатися з ним. Вона маніпулювала Вербицькою-молодшою, а та була готова на все: *Головне... Маму не втратити – ось головне. Мати – все. Як її любов зберегти, щоб Стас не дізнався? Як перекопати маму, що Стас – то інше? То не завважає Ліді увесь третей своєї душі віддавати мамі.* Страх втратити мамину любов жив із Лідою все життя: *Нагородила ним від початку, суворо контролювала його рівень у Лідиному серці з дня у день, як рівень цукру в крові діабетика.* Аж поки молода жінка не зрозуміла – мама любила тільки Платона: *...вона подарувала Ліді все, крім одного – своєї любові...* У відчаї Ліда готова була сказати матері все: *«Що мама – гадюка! Хитра, мудра змія, що вислизне з найміцніших обіймів, аби тільки все на її вийшло».* Однак цього не сталося. Вона була надто покірною.

Іветта маніпулювала Лідиним чоловіком, Стасом, підкуповуючи його значними сумами («одруження скидалося на підкуп»), даруючи квартиру тощо. Спочатку він боявся тещі і пробував бунтувати проти неї, кажучи: *«...Твоя мати – божевільний упир, і я не збираюся й далі спостерігати, як вона смокче з нас кров! І повір, Лідо: я більше не дозволю навіть згадувати про Іветту Андріївну Вербицьку!»* Поки не сталося горе: Платон із Раєю зникли назавжди із Іветтиного життя в невідомому напрямку. Це зовсім підкосило жінку: *Іветта не бачила. Каменем сиділа у кріслі-троні, не відводила погляду від дверей порожньої Платонової кімнати, наче все життя – коту під хвіст, бо син пішов, однаково пішов, не вберегла, не розгледіла небезпеки...Роки материнської самопожертви, суворого режиму, нескінченних роздумів про майбутнє сина – усе, що давалося кривавими сердечними муками, – коту під хвіст!* Пошуки були безрезультатними, і це зламало Вербицьку зовсім: *Іветта помирала від відчайдушної непоборної туги, і це побачив би навіть сліпий.* І це тривало доти, поки цілком випадково Іветта Андріївна не побачила по телевізору у якійсь передачі про фермерів випадкових перехожих – Платона і Раю, які простували собі дорогою. Цей момент став останнім у житті Вербицької: *Іветта Андріївна Вербицька дивилася в небеса і всміхалася тією незбагненою усмішкою вічного щастя, що при житті спалахує і зникає так швидко, що й не насолодитися вдосталь, і лише смерть фіксує її на чарівних вустах, якщо людина помирає щасливою...*

Цікаво, що упродовж 4–5 років, зображених у романі, змінилося і ставлення Іветти до зятя. Спочатку розмовляла з ним «менторським тоном» і зверталась «молодий чоловіче». Як сказала мудра няня: *«Як був ти «молодим чоловіком» – ненавиділа. Як «Стасиком» і «Станіславом» став – простила. А як «Стасом» – полюбила».* Саме Стас, коли сталося горе, першим був поряд, допомагав, як міг. І навіть коли не стало Іветти, таки розшукав Платона і навіть удочерив його маленьку донечку, бо Рая померла при пологах, а Платон відчував свій близький кінець.

До прислуги Іветта зверталася завжди у пестливій формі. Проте не з великої любові. Ось пояснення цього: *«Я вихована людина, Ангеліночко, – так само спокійно і жорстко відказала Іветта. – Моя мама без*

крохмального коміря із дому не вийшла б, а тітка завжди зверталася до прислуги тільки у нестливій і водночас зменишувальній формі. Тому ти для мене завжди будеш тільки Ангеліночкою. Навіть якщо я захочу тебе вбити...». Напевно, до Ліди теж зверталася так («Лідочко») не через любов: для Іветти важливо було виховати свою рабу-наступницю, відмінницю, теж лікарку, яка би все життя доглядала Платона. Однак доля розпорядилася інакше.

Таким чином, нами було з'ясовано концептуальні риси жінки кінця XIX ст., на прикладі літературного образу Марусі Кайдашихи, та жінки початку XXI ст., на прикладі образу Іветти Вербицької. З урахуванням того, що кожен з образів, хай і базуючись на реальних прототипах, є узагальненим, можемо порівнювати їх як представниць певної доби.

Відзначимо, за майже півтора століття концептуальні риси української жінки із сильним характером дещо змінилися, що позначилося і на їх вербалізаторах. Особливо це стосується внутрішніх та соціальних ознак. Приваблива зовні, добре вдягнена, любляча мати, берегиня роду і сім'ї, вона стала освіченою, вихованою, діяльною, цілеспрямованою, однак, навіть одружена, зазвичай позбавлена міцного чоловічого плеча. Прикро, що серед моральних якостей залишилась гордість, брехливість, удосконалились жіночі методи підступності і досягнення мети будь-якою ціною.

Перспективи використання результатів дослідження. Подальші дослідження мовної реалізації концепту 'жінка' сприятимуть розвитку гендерної та когнітивної лінгвістики як перспективних напрямів сучасного мовознавства.

Література

1. Національні риси українців: ментальність, ідентичність та базова особистість. <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/12095/>
2. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 20 с.
3. Сукаленко Т. Мікроконцепт «Внутрішні характеристики жінки» (за матеріалами спрямованого асоціативного експерименту). Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 193–200. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=19229>
4. Сукаленко Т. Типізовані образні парадигми словесного втілення концепту ЖІНКА в українській мові. Українська мова. 2010. № 3. С. 81–98. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/37732>
5. Барвіна Н. О. Концепт 'жінка' в українській фразеології : культурні стереотипи. Лінгвістика. 2013. № 2 (29). С. 108–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ling_2013_2_17
6. Калько В. В. Концепт «жінка» в українських пареміях. Вісник Черкаського університету: зб. наук. праць / Редкол.: А. І. Кузьмінський (голов. ред.) та ін. Черкаси: ЧНУ, 2010. Випуск 193. С. 84–90. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=21008&chapter=1>
7. Дуденко О., Жирохова Ю. Вербалізація концепту 'жінка' у повісті О. Забужко «Дівчатка». Філологічний часопис : зб. наук. праць / відп. ред. О. Ю. Зелінська. Умань : Візаві, 2018. Вип. 3 (11). С. 31–42.
8. Карпенко Н. А. Вербалізація зовнішнього портрета жінки в художньому дискурсі П. Загребельного. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2013. Вип. 35. С. 161–167. URL: <http://oaji.net/articles/2014/918-1401968904.pdf>
9. Бондар Н. Ментальні атрибути концепту «жінка» у текстовому просторі Г. Тютюнника. Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. 2012. С. 93–96. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=9257>
10. Вороніна Ю. В. Концепт «жінка» в сучасній чоловічій прозі (на матеріалі ідіолектних порівнянь) Мовознавчий вісник : зб. наук. праць. Черкаси, № 20 (2015) URL: <http://ling-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/863>
11. Бондаренко О. С. Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2005. 20 с.
12. Абрамова Ю. В. Регулятивний потенціал британських прислів'їв як засобів мовного втілення концептів ЧОЛОВІК та ЖІНКА: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2007. 20 с.
13. Каліна Я. Концепт 'жінка' та стереотипні уявлення про її соціокультурну роль у німецькому побутовому анекдоті. Вісник Запорізького національного університету. 2009. № 2. С. 25–31.
14. Куцик О., Колечко М. Концептуалізація образу жінки в українській та російській пареміології. Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2015. С. 131–140 URL: http://ddpu.drohobych.net/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2015_14.pdf
15. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 288 с.
16. Чибышева О. А. Концепт «Женщина» в русской и английской фразеологии : (на материале предметных фразеологизмов, именующих женщину) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Челябинск, 2005. 24 с.
17. Мухутдинова Ф. Б. Концепт «Женщина» во французском языковом сознании: на материале афористики : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.05. Москва, 2006. 24 с.
18. Адонина Л. В. Методика концептуального анализа (на примере концепта ЖЕНЩИНА). Ученые записки Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Филология». 2001. Том 20 (59). № 1. С. 272–282.
19. Калугина Е. Н. Концепты «мужчина» и «женщина» в субстандарте русского и английского языков: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Ставрополь, 2008. 25 с.
20. Досимова М. Национальная специфика языковой объективации концепта женщина (на материале русского и казахского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Воронеж, 2008. 23 с.
21. Андрущенко Ю. І. Концепт «жінка» у вимірах сучасних гуманітарних наук. Харківський нац. університет ім. В. Н. Каразіна. Сер.: Філологія. 2014. № 1107. Вип. 70. С. 54–59. URL: http://nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
22. Ліщук Т. Д. Вербалізація концепту 'зовнішність людини' в художньому мовленні XX – початку XXI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Черкаси, 2017. 20 с.

Джерела ілюстрованого матеріалу

23. Люко Дашвар. Мати все: роман. URL: <http://book-online.com.ua/read.php?book=3940>
24. Нечуй-Левицький І. С. Кайдашева сім'я: повість. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=907>

References

1. Nacional'ni ry'sy` ukrajiniv: mental'nist`, identy'chnist` ta bazova osoby'stist`. <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/12095/>

2. Sukalenko T. M. Metafory`chne vy`razhennya konceptu ZhINKA v ukrayins`kij movi : avtoref. dy`s. ...kand. filol. nauk : 10.02.01. Ky`yiv, 2009. 20 s.
3. Sukalenko T. Mikrokoncept «Vnutrishni xaraktery`sty`ky` zhinky`» (za materialamy` spryamovanogo asociaty`vnoho ekspery`mentu). Visny`k L`viv. un-tu. Seriya filol. 2009. Vy`p. 46. Ch .1. S. 193–200. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=19229>
4. Sukalenko T. Ty`pizovani obrazni parady`gmy` slovesnogo vtillennya konceptu ZhINKA v ukrayins`kij movi. Ukrayins`ka mova. 2010. # 3. S. 81–98. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/37732>
5. Barvina N. O. Koncept `zhinka` v ukrayins`kij frazeologiyi : kul`turni stereoty`py`. Lingvisty`ka. 2013. # 2 (29). S . 108–114/ URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ling_2013_2_17.
6. Kal`ko V. V. Koncept «zhinka» v ukrayins`ky`x paremiyax. Visny`k Cherkas`kogo universy`tetu: zb. nauk. pracz` / Redkol.: A. I. Kuz`mins`ky`j (golov. red.) ta in. Cherkasy: ChNU, 2010. Vy`pusk 193. S. 84–90. URL: <http://book.net/index.php?p/=achapter&bid=21008&chapter=1>
7. Dudenko O., Zhy`roxova Yu. Verbalizaciya konceptu `zhinka` u povisti O. Zabuzhko «Divchatka». Filologichny`j chasopys` : zb. nauk. pracz` / vidp. red. O. Yu. Zelins`ka. Uman` : Vizavi, 2018. Vy`p. 3 (11). S. 31–42.
8. Karpenko N. A. Verbalizaciya zovnishn`ogo portreta zhinky` v xudozhn`omu dy`skursi P. Zagrebel`nogo. Lingvisty`chni doslidzhennya: zb. nauk. pracz` XnPU im. G. S. Skovorody`. 2013. Vy`p. 35. S 161–167. URL: <http://oaji.net/articles/2014/918-1401968904.pdf>
9. Bondar N. Mental`ni atr`buty` konceptu «zhinka» u tekstovomu prostori G. Tyutyunny`ka. Lingvisty`chni studiyi: zb. nauk. pr. 2012. S. 93–96. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=9257>
10. Voronina Yu. V. Koncept «zhinka» v suchasnij cholovichij prozi (na materiali idiolektny`x porivnyan`) Movoznavchy`j visny`k : zb. nauk. pracz`. Cherkasy`, # 20 (2015) URL: <http://ling-ejournal.edu.ua/article/view/863>
11. Bondarenko O. S. Koncepty` «cholovik» i «zhinka» v ukrayins`kij ta anglis`kij movny`x karty`nax svitu: avtoref. dy`s. ... kand. filol. nauk : 10.02.17. Donec`k, 2005. 20 s.
12. Abramova Yu. V. Regulyaty`vny`j potencial bry`tans`ky`x pry`sliv`yi yak zasobiv movnogo vtillennya konceptiv ChOLOVIK ta ZhINKA: avtoref. dy`s. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Xarkiv, 2007. 20 s.
13. Kalina Ya. Koncept `zhinka` ta stereoty`pni uyavleniya pro yiyi sociokul`turnu rol` u nimec`komu pobutovomu anekdoti. *Vismy`k Zaporiz`kogo nacional`nogo universy`tetu*. 2009. № 2. S. 25–31.
14. Kucy`k O., Kolechko M. Konceptualizaciya obrazu zhinky` v ukrayins`kij ta rosijis`kij paremiologiyi. Ridne slovo v etnokul`turnomu vy`miri. 2015. S. 131–140 URL: http://ddpu.drohobych.net/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2015_14.pdf
15. Teliya V. N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokulturologicheskij aspekti. Moskva: Yazyiki russkoy kulturyi, 1996. 288 s.
16. Chibiyisheva O. A. Kontsept «Zhenschina» v russkoy i anglis`koy frazeologii : (na materiale predmetnyih frazeologizmiv, imenyuschih zhenschinu) : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Chelyabinsk, 2005. 24 s.
17. Muhutdinova F. B. Kontsept «Zhenschina» vo frantsuzskom yazyikovom soznanii: na materiale aforistiki : avtoref. diss. ...kand. filol. nauk : 10.02.05. Moskva, 2006. 24 s.
18. Adonina L. V. Metodika kontseptualnogo analiza (na primere kontseptu ZhENSchINA). *Uchenye zapiski Tavrich. nats. un-ta im. V. I. Vernadskogo. Seriya «Filologiya»*. 2001. Tom 20 (59). № 1. S. 272–282.
19. Kalugina E. N. Kontsepty «muzhchina» i «zhenschina» v substandarte russkogo i anglis`kogo yazyikov: avtoref. diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.19. Stavropol, 2008. 25 s.
20. Dosimova M. Natsionalnaya spetsifika yazyikovoy obektivatsii kontseptu zhenschina (na materiale russkogo i kazahskogo yazyikov) : avtoref. dis. ...kand. filol. nauk. Voronezh, 2008. 23 s.
21. Andrushhenko Yu. I. Koncept «zhinka» u vy`mirax suchasny`x gumanitarny`x nauk. *Xarkivs`ky`j nac. universy`tet im. V. N. Karazina. Ser.: Filologiya*. 2014. № 1107. Vy`p. 70. S. 54–59. URL: nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...
22. Lishhuk T.D. Verbalizaciya konceptu `zovnishnist` lyudy`ny` v xudozhn`omu movlenni XX – pochatku XXI st. : avtoref. dy`s. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Cherkasy`, 2017. 20 s.

Dzherela iliustratyvnoho materialu

23. Ljuko Dashvar. Maty vse: roman. URL: <http://book-online.com.ua/read.php?book=3940>
24. Nechuj-Levyckyj I. S. Kajdasheva sim`ja: povistj. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=907>

Надійшла / Paper received: 14.09.2020

Надрукована / Paper Printed : 04.11.2020